

Dvě dávno zaniklá architektonická díla pražské renesance

Přelom renesance a baroku ztotožňovaný u nás zpravidla s hrůzným obdobím třicetileté války se projevuje ve skutečnosti dosti neznatelně a nenápadně. Na rozdíl od všech ostatních hlavních slohových období přežívalo renesanční tvarosloví zčásti hluboko do raného baroku, takže se tu nesetkáváme přímo s protikladnými zjevy jako např. na pomezí renesance a gotiky. Přesto však je přerýv mezi renesancí a barokem nesmírně výrazný. Podmiňuje ho mimo jiné též pronikavá rozdílnost kvantity i kvality uměnovědného poznání. Barokní období se nám totiž dosud představuje v celé šíři i hloubce své problematiky. Barokní architektonický fond utrpěl relativně minimální ztráty (přežily i barokní detaily a uměleckořemeslné vybavení staveb). Celková výtvarná atmosféra baroku dosud nevyprechala. Zcela jinak je tomu u předchozího slohového období, renesance. Její stavební a vůbec výtvarný fond utrpěl od 17. až po 19. století mimořádné ztráty, a představa české renesance se proto jeví značně kusá a neúplná. Můžeme dnes vnímat pouze úseky jejího architektonického vývoje, jehož plynulý sled byl v řadě případů přerušen, přetržen. Proto všechny uměnovědné závěry, jež u baroka mohou být zcela konkrétní a vyčerpávající, lze u renesance vyslovit jen s opatrnou podmíněností.

Výsledky průzkumů a výzkumů archívních i stavebně historických neúplný obraz stále doplňují. Objevují se dosud neznámé či znehodnocené doklady renesančního výtvarného projevu. Tento proces bude pokračovat do nedohledna.

Představíme poprvé dvě zajímavé zaniklé pražské renesanční architektury. První z nich je ve hmotě torzálně obsažena ve východní části hlavní budovy Colloredského paláce, nyní budovy velvyslanectví USA čp. 365/III v ulici Tržiště na Malé Straně. Jeho předchůdcem bylo v pozdním 16. století pět domů a sladovna.

Ze složitého historického i stavebního vývoje paláce vyloupneme pouze kratičký úsek omezující se na skupinu původně tří domů. Západnější dvojice byla spojena v jeden dům již před rokem 1588, charakterizovaný k roku 1594 jako nově vystavěný. 19. 8. 1608 ho koupil Lazar mladší Henkl z Donnersmarku za 9000 kop míš. Východní dům připojil Henkl 14. 7. 1609, nabyv ho za 2900 kop míš.¹ Patrně již roku 1608 přikročil k nákladné a honosné přestavbě, kterou velmi zajímavým způsobem dokumentuje dobová mědirytina zobrazující vpád Pasovských na Malou Stranu 15. února 1611, tedy právě před 365 lety. Vpravo nahoře je nakreslena zajímavá rozestavěná jednoposchodová budova s vysokou atikou. Pravá, západnější část domu, zřejmě na místě dvojice objektů nově postavených před rokem 1588, stála v plné výši. Levá část v rozsahu třetího, východního domu byla v době vpádu vyzdvížena pouze do úrovně vysokého přízemí, jež obsahovalo oblouk průjezdu.

Mimořádnou poutavost znázorněného objektu z hlediska vývoje pražské renesanční architektury představuje však monumentálně rozvinuté hlavní průčelí. V celém rozsahu ho člení vysoký řád polosloupů, jež stály na vysokých postamentech s přečnívající horní deskou a trnožem. Polosloupy vrcholily pod hlavní římsou hlavicemi. U východní dosud přízemní části objektu vystupují polosloupy až do úrovně dosud neexistujícího prvního poschodí, postrádaly však hlavic. Spolehlivost mědirytiny z roku 1611 prokázala rytina z konce vrcholného baroku podle kresby známého F. B. Wernera z poloviny třicátých let 18. věku². Zachycuje po levé, východní straně hlavní budovy Colloredského paláce jednoposchodový dům s výraznou atikou, jehož průčelí členil vysoký řád pilastrů vrcholících hlavicemi, vlevo je zakreslen portál do průjezdu. Nechybějí ani postamenty s trnoží. Přeměnu polosloupů v pilastry lze vysvětlit velmi snadno ryteckou redukcí, jež je typická pro vyobrazení Engelbrechtovy sbírky.

Ke stavbě zachycené na rytině vpádu Pasovských se vztahuje údaj v závěti kameníka a zedníka Jana Antonína Broka z Campilionu z roku 1615: „item ze strany dodělaného díla kamenického panu Henklovi, zůstává mi dlužen 300 tolarů“³.

Uplatnění vysokého řádu polosloupů v Praze okolo roku 1610 povyšuje zmizelou Henklovu přestavbu mezi nejpřednější architektonické počiny pozdní renesance. Řešení průčelí prohněteného vysokým řádem bylo totiž v tomto časovém období ve střední Evropě zcela ojedinělé. Neuplatnilo se ani v rámci německé renesance a vyskytovalo se vzácně i v samotné Itálii.

V Praze se vynořil náběh k vysokému řádu polosloupů daleko dříve, na severním průčelí Velké míčovny Pražského hradu dokončené roku 1569. Ovšem plně se rozvinul až na domě Henklově. Uspořádání jeho průčelí s vysokými podstavci polosloupů poukazuje jednoznačně k dílu vynikajících rodáků z benátské Vicenzy, Andrea Palladia a Vicenza Scamozziho. Palladio rozvinul na několika stavbách vysoký řád polosloupů či pilastrů s výrazně monumentálním výsledkem. Zmizelému pražskému příkladu stojí zřejmě nejbližší torzo tzv. dáblova domu, paláce Porto Breganze ve Vicenze, který vybudoval Scamozzi na počátku 17. století podle staršího Palladiova návrhu⁴. Nadměrně vysoké podstavce polosloupů s trnoží a římsami se opakovaly se stejnou nápadností i na Henklově domě.

Vyobrazení na rytině v Engelbrechtově sbírce zachytilo v přízemí a z menší části i v prvním poschodí střídající se segmentově vypjaté a trojúhelné nadokenní frontony, jež se často vyskytují u Palladiova díla. Vzhledem k zřetelně porušenému stavu průčelí na citované rytině lze dosti důvodně předpokládat velké stáří a pravděpodobný pozdně renesanční původ uvedeného členění.

Poznání ryzí palladiánské architektury v Praze ze sklonku rudolfinského období stupňuje rozhodně zájem o českou renesanci, jejíž vývoj skrývá v sobě zřejmě ještě řadu tajemství. Průčelí Henklova domu předchází o více jak o polovinu století monumentálně rozvinuté uspořádání na Černínském paláci na Hradčanech. Cesta, po níž vysoký řád dospěl z Benátska do Prahy, nebyla dosud určena. Neznáme ani jméno architekta zmizelého díla. Významné podněty k jeho pravděpodobnému odhalení umožňuje pozoruhodná osobnost kameníka Broka, přesněji Jana Antonína Broka (Brocco)

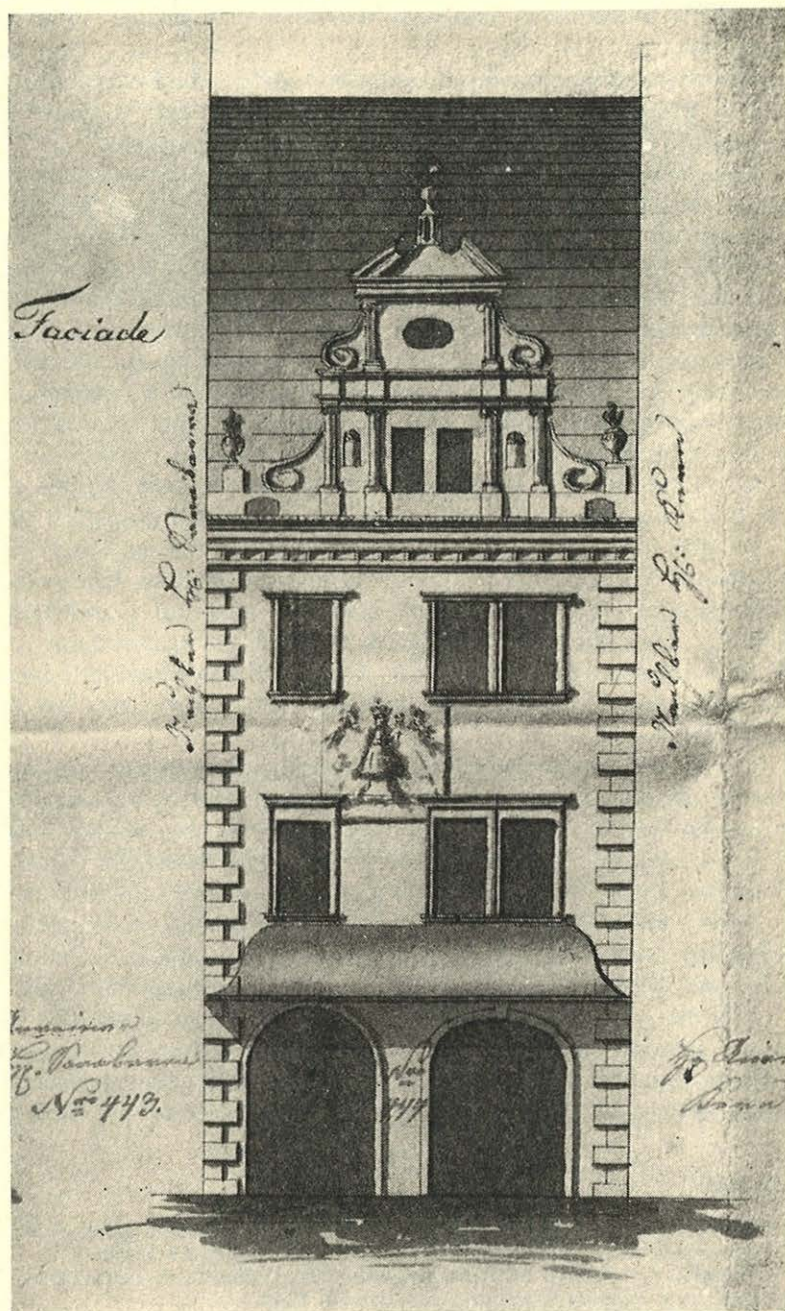
*Colloredovský palác, rytina J. G. Ringleho podle kresby B. B. Wenera
v obrazovém albu Prahy, vydaném M. Engelbrechtem před rokem 1740
(reprodukce D. Líbal)*

z Campilionu, nej přednějšího pražského mistra pozdního rudolfínského období, v jehož dílně se vytvářely kamenické kusy mimořádné úrovně. Brok se podílel významně na kamenickém díle při rudolfínské přestavbě Pražského hradu⁵. Spolupracoval přitom s nejvýznamnějším pražským stavitelem této doby Giovannim Maria Philippim. Philippi žil v Praze od roku 1602 asi až do podzimu v roce 1609, kdy odešel s rodinou na delší dobu do Itálie⁶. Henkl koupil hlavní část svého objektu již v srpnu 1608, takže předpoklad Philippiho podílu na jeho přestavbě je zcela reálný. Henkl byl tehdy významnou osobností dvora Rudolfa II., se kterým byl zřejmě v blízkém styku. Při projednávání Henklovské krídy prohlásil, že půjčil císaři závratnou sumu 400 000 kop míšeňských⁷.

Dílo tak výjimečné, uplatnění palladiovského vysokého řádu a dalšího benátského členění ukazuje na architekta vysoké úrovně a velkého rozhledu, s přímými italskými kontakty. Naznačené předpoklady splňoval nejpravděpodobněji Philippi, narozený v Tridentsku v tehdejších Tyrolích, tedy nepříliš daleko od Vicenzy.

Jako druhý příklad byl zvolen dům čp. 783/II na jihozápadní straně Václavského náměstí, zevně nevýznamná, od roku 1932 toliko dvojposchodová budova utlačovaná vpravo mohutným novodobým objektem čp. 782/II. Dům čp. 783/II byl radikálně

Pozdně renesanční prů-
čelí domu čp. 783/II na
Václavském náměstí
dle plánu K. Schmidta
z roku 1804
(reprodukce D. Libal)

přestavěn v roce 1861 Isidorem Šimou⁸, pouze gotický sklep připomíná jeho dávnou minulost.

Šimova adaptace zrušila starší podobu tříposchodové přední budovy, jejíž klasicistní hlavní průčelí vytvořil v roce 1804 známý pražský stavitel Karel Schmidt⁹. Tehdy vystřídalo v přední budově třetí poschodí starší podkroví.

Plán Schmidtovy přestavby dochovaný v Archivu hl. města Prahy zachytil starý stav hlavního průčelí, toliko dvojposchodové budovy s jedním oknem vlevo a dvojicí sdružených oken vpravo s nadokenními římsami. Průčelí lemované po stranách bosáží vrcholilo složitě profilovanou římsou s drobnými krakorečky. Mělo ryze renesanční ráz. Nad římsou vyrůstal bohatý pozdně renesanční volutový etážový štít. Spočíval na nizoučké atice, zatížené na obou krajích původně nejspíše válcovými sloupky s lucernou. Obdélné pole dolní etáže štítu vzpírala po stranách volutová křídla, rozvrhovaly ho celkem čtyři kanelované pilastry s volutovými hlavičkami, uprostřed hleděla dvojice obdélných oken. Nad římsou se opakovala nizoučká atika nesoucí horní patro štítu. Jeho plochu vykrajoval oválný ležatý okulus, po stranách ji vymezovaly kanelované pilastry. Horní etáž štítu podpírala opět dvojice volutových křídel. Trojúhelný tympanon ve vrcholu rozeklaný korunoval uprostřed sloupek s lucerničkou.

Shodou okolností lze renesanční přestavbu domu čp. 783/II zařadit s velkou časovou přesností. V roce 1605 ho koupil Mikuláš Hencelius Klatovský za pouhých 500 kop míšeňských¹⁰. Cena nasvědčuje skutečně stavební i architektonické nevýznamnosti budovy. Hencelius, ač se nikterak nepodílel na stavovském povstání, opustil po Bílé Hoře manželku s dětmi a utekl do ciziny. Při konfiskaci bylo konstatováno, že vynaložil na vystavění domu 2000 kop míšeňských¹¹. V roce 1623 byl dům prodán za 2400 zl. rýnských¹⁴.

Pozdně renesanční přestavba domu proběhla bezprostředně po jeho nabytí Henzeliem. Dvouetážový štít s volutami, kanelovými pilastry s lucerničkami vyjadřoval zřejmě přepracování a zhodnocení podnětů severské renesance. Celkové uspořádání nemá v Praze obdoby. Nejblíže mu stály štíty věže zbořeného domu čp. 701/II při vyústění Vodičkovy ulice do Václavského náměstí, rovněž z raného 17. věku.

Druhý zvolený pražský příklad z období pozdní renesance nedosahuje jistě zdaleka významu malostranského domu s vysokým sloupovým řádem. Posiluje však přesto představu širokého architektonického bohatství renesanční Prahy.

Vědecky založené studium vývoje architektury se nemůže omezovat jen na stavby dosud uchopitelné zrakem i dotykem. Rovnocenný význam má tu i zmizelá Praha, „Praga deperdita“, rozšiřující často i pronikavě pole našeho poznání. Živé i zaniklé architektury jsou si na půdě vědecké práce zcela rovny. Zmizelá Praha tu dosud žije.

Poznámky

¹ Pasport paláce čp. 365/III z roku 1967. Dějiny objektu zpracovala Dr. Eva Holanová, Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze.

² Vydaná v publikaci Martina Engelbrechta *Delinatio et Repraesentatio notabilissimorum Prospectuum Pragae*, Augsburg, před rokem 1740.

- ³ AMP, rkp. č. 2176. C 4, p. v. — Winter, Z., *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách*, Praha 1909, s. 79—80.
- ⁴ Puppi, L., *Palladio*, Paris 1968, s. 37—38.
- ⁵ Podle zprávy Mateše Bröckha a Matyáše Jizbického z 11. března 1605 jevílo se Brokovo kamenické dílo na stavbě Španělského sálu tak nové provedením i formou, že nebylo možno určit jeho cenu (SÚA, fond SM, S 21/4). Za upozornění na tuto zprávu děkuji Dr. Miladě Vilímkové.
- ⁶ Chytil, K., *Vincenzo Scamozzi v Čechách a jeho brána na Hradě pražském*. Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1922. Praha 1923, s. 23—25.
- ⁷ SÚA, SM — H, 168/1, dle laskavého sdělení Dr. M. Vilímkové.
- ⁸ Archív odboru výstavby ONV 1, čp. 783/II.
- ⁹ AMP, Stará spisovna D 2/458, perioda 1801—1804.
- ¹⁰ AMP, rkp. 2199, fol. 228 p. v.
- ¹¹ Bílek, T. V., *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618*. Praha 1883, s. 991—992.
- ¹² AMP, rkp. 2202, fol. 257.